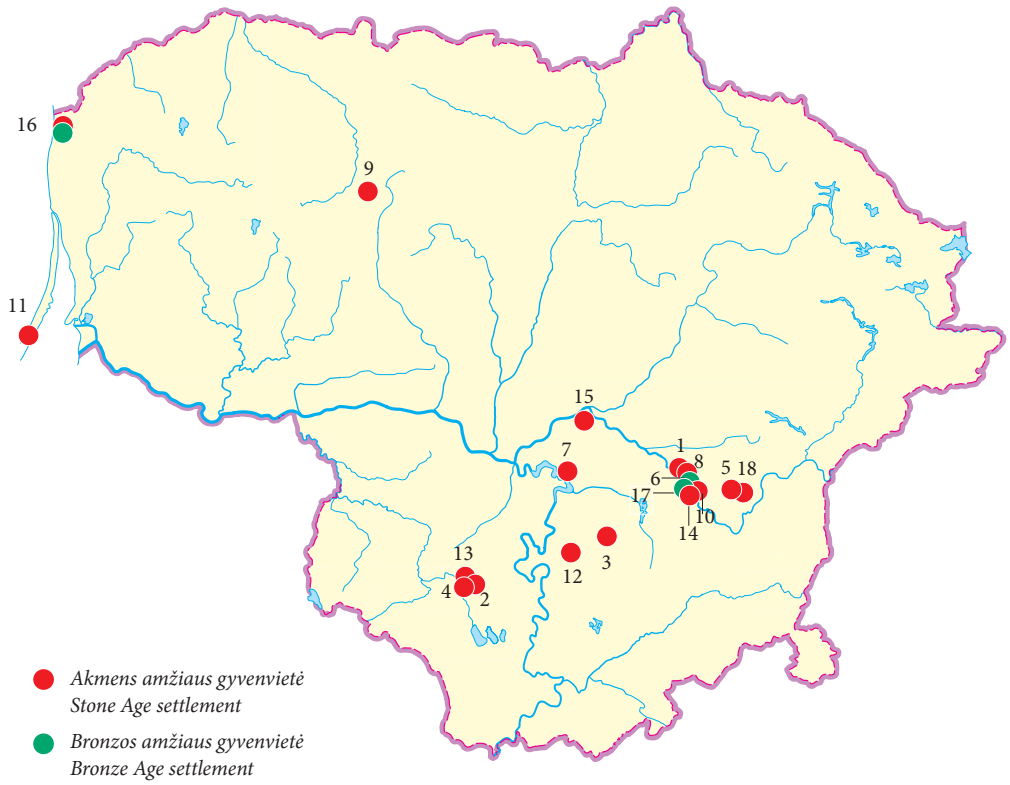
I. Akmens amžiaus ir ankstyvojo metalų laikotarpio objektai
Stone Age and Early Metal Period Sites



Akmens amžiaus gyvenvietė
Stone Age settlement

Bronzos amžiaus gyvenvietė
Bronze Age settlement

1. *Ardiškis (žr. II)*
2. *Ąžuoliniai*
3. *Bajorai (žr. IV)*
4. *Daržininkai*
5. *Dūkšteliai*
6. *Grabijolai (žr. II)*
7. *Kapitoniškės (žr. II)*
8. *Kernavė (žr. II)*
9. *Kurtuvėnai (žr. VII)*
10. *Molynė (žr. II)*
11. *Nida*
12. *Pakrovai (žr. VII)*
13. *Panausupis*
14. *Paneriai (žr. II)*
15. *Skaruliai*
16. *Šventoji*
17. *Vasyliškis (žr. II)*
18. *Verbiškės*

Eglė Marcinkevičiūtė,
Egidijus Šatavičius

Skarulių pilkapių vietos tyrimai

Skarulių pilkapių vieta (UK 21498) yra Jonavos mieste, Skaruliuose, 490 m į ŠR nuo geležinkelio Kaišiadorys–Radviliškis bėgių, 450 m į P nuo plento Kaunas–Ukmergė–Zarasai, 420 m į PR nuo kairiojo Neries upės kranto, 400 m į V nuo kelio Jonava–Mijaugonys. Pilkapiams pilti buvo pasirinktas eolinis smėlynas, esantis senojo Šventosios lateralinio senslėnio dugninėje dalyje. Vėliau nuslūgus ledyno tirpsmo vandenims ir prasigraužus Neriai vidurupyje, šiuo senslėniu tekėjo Neries vandenys, o Šventoji tapo pastarosios intaku. Šiuo metu pilkapių vieta yra kairiajame Neries krante, 550 m į P nuo upės vagos, buvusio Skarulių miestelio PR pakraštyje, nežymiai terasuotame kraštovaizdyje.

Seniau per Skarulių miestelio ŠV pakraštį lanką darė Lankio upelis, atitekantis iš ŠR, nuo Kamšalų kaimo pelkių (Skarulių PR dalyje upelis užliedavęs 1,5 km ilgio, 500 m pločio pievas). Tarybiniais laikais (apie 1962 m.) jis buvo ištiesintas bei kanalizuotas ir šiuo metu teka palei geležinkelio sankasą. XX a. II pusėje pastačius Jonavos „Azoto“ gamyklą, buvo galutinai sunaikintas ir pats Skarulių miestelis – bemaž visi pastatai buvo nugriauti, o teritorija išlyginta buldozeriu. Buvusio pilkapyno teritorijoje įrengtas savavališkas smėlio / žvyro karjeras, o iškastoje teritorijoje pradėtos masiškai vežti ir pilti statybinės ir buitinės atliekos. Taigi mūsų dienas vietovės kraštovaizdis pasiekė itin smarkiai pasikeitęs.

2013 m. archeologinių tyrimų metu Skarulių pilkapių teritorijos PR dalyje buvo ištirtas 112 m^2 dydžio plotas (dvi perkasos), patenkantis į būsimo Jonavos PR aplinkkelio trasą. 2009–2013 m. tyrimų metu planuojamo Jonavos PR aplinkkelio teritorijoje (32,7–32,9 km ruožas), o kartu ir Skarulių pilkapių vietoje iš viso buvo ištirtas apie 5837 m^2 dydžio plotas (*ATL 2010 metais,* V., 2011, p. 103–113; *ATL 2012 metais*, V., 2013, p. 23–26). Dar apie 539 m^2 ištirti E. Zimaitytės 2008 m. (*ATL 2008 metais,* V., 2009, p. 114–117).

Tirtų perkasų paviršius beveik lygus, pastebimas nežymus visos teritorijos kilimas PR kryptimi. Šia kryptimi atitinkamai kito ir viršutinių sluoksnių litologija. Tirto ploto ŠV dalyje stebėta tokia stratigrafija: viršuje buvo apie 20–40 cm storio velėna ir tamsiai pilkas povelėnis, maišytas su statybiniu ir buitiniu laužu; žemiau slūgsojo 10–30 cm storio pilkos spalvos smėlio sluoksnis – miestelio kultūrinis horizontas, ženkliai plonėjęs ŠV ir ŠR kryptimis (sluoksnis apačioje užsibaigia aiškia banguota linija, todėl galima manyti, kad bent dalinai jis yra perklostytas); giliau slūgsojo iki 15–40 cm storio rudas–rusvas smėlis / žvyras – akmens amžiaus horizontas (daugelyje vietų sluoksnio viršutinė dalis suardyta). Įžemis – rusvas – balkšvas (vietomis pilkšvas) smėlis / žvyras pasiektas 44–86 cm gylyje.

Tirto ploto PR dalyje stebėta tokia stratigrafija: viršuje buvo apie 20–60 cm storio velėna ir tamsiai pilkas povelėnis, maišytas su statybiniu laužu; žemiau slūgsojo 10–30 cm storio pilkos spalvos smėlio sluoksnis – miestelio kultūrinis horizontas, ženkliai plonėjęs PR kryptimi (apačioje irgi banguotas – perklostytas); po juo slūgsojo 10–25 cm storio pilkai rusvas smėlis – eolinių supustymų horizontas – ir 5–15 cm storio melsvai pilkas smėlis – perdegęs iškastinis dirvožemio horizontas, sietinas su pilkapyno horizontu (abu šie sluoksniai perka-



1 pav. Tirto ploto ŠV dalyje atidengta ūkinė duobė ir pilkapio 4 griovio lankas iš ŠV. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 1. The storage pit and ditch arc from barrow 4 that were unearthed in the NW part of the excavated area, as seen from the NW.



2 pav. Tirto ploto PR dalyje atidengtos senojo arimo vagos. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 2. The ancient ploughed furrows unearthed in the SE part of the excavated area.

sos ŠR ir PR dalyse neišsiskyrė); giliau slūgsojo iki 15–60 cm storio rudas (vietomis pilkai rudas) smėlis – akmens amžiaus horizontas. Įžemis – rusvas – balkšvas (vietomis pilkšvas) smėlis pasiektas 54–86 cm gylyje.

Perkasoje atidengti litologiniai sluoksniai siejami su keliais archeologiniais objektais: Skarulių miesteliu, pilkapynu ir akmens amžiaus gyvenviete. Iš viso tyrimų metu įvairiuose litologiniuose horizontuose atidengta apie dvi dešimtys įvairių duobių / dėmių. Daugumą jų sudarė vėlyvos (XIX a. pabaigos – XX a. vidurio) Skarulių miestelio ūkinės duobės (1 pav.). Tai apie 1,5–2,6 m skersmens ir beveik apskritimo formos duobės, kurios vertikaliame pjūvyje yra stačiasienės ir siekia iki 1,5–2,2 m gylio. Jos užpildytos pilku gausiai organikos prisotintu smėliu / žvyru. Retkarčiais jose pasitaikė pavienių žiestų–apžiestų molinių indų šukių.

Tirto ploto ŠV kampe atidengta daugiau nei 7 m ilgio *pilkapio 4* griovio atkarpa (pilkapio sampilas ir pagrindo horizontai sunaikinti), kuris keliose vietose stipriai apardytas iškastų miestelio ūkinių duobių. Pilkapio griovio plotis – 1–2 m, o gylis – apie 25–40 cm (1 pav.).

Rečiau identifikuojami žmogaus ūkinės veiklos pėdsakai atidengti tirto ploto PR dalyje. Čia, pačiame rudo smėlio sluoksnio viršuje atidengtos senojo arimo žymės. Tai bemaž taisyklingai statmenai susikertančios siauros arklo paliktos arimo vagos, užpildytos degėsingu pilku smėliu (2 pav.). Jos preliminariai datuotinos I tūkst. pr. Kr. II puse.

Be to, tirto ploto PR dalyje, akmens amžiaus gyvenvietės horizonte (rudame smėlyje) buvo atidengta keletas ryškesnių dėmių (3 pav.). Viena jų interpretuota kaip *stulpavietė*. Ji buvo netaisyklingo apskritimo formos, apie 25–35 cm skersmens, su užaštrinta apatine dalimi (bendras stulpavietės gylis siekia apie 35–40 cm). Per 30–40 cm į P atidengta stambi netaisyklingo keturkampio formos suapvalintais kampais maždaug 2,1x1,2 m dydžio dėmė, užpildyta

tamsiai pilku (beveik juodu) smėliu su gausiais smulkiais angliukais (jos centrinė dalis buvo ryškesnė). Dėmė buvo apie 30 cm gylio, o vertikaliame pjūvyje ji plokščiadugnė. Jos dugninėje dalyje išryškėjo kampuose įkaltų ir centro link pasvirusių keturių 5–12 cm skersmens kuoliukų liekanos. Abi šios dėmės preliminariai siejamos su pilkapyno horizontu.

Dar viena stamboka dėmė išryškėjo rudo smėlio sluoksnio vidurinėje – apatinėje dalyje. Ji buvo apie 105x78 cm dydžio ir 30–40 cm gylio, užpildyta pilku smėliu su tamsesne centrine dalimi. Nors joje surasta keletas titnago radinių (nuoskalų ir skelčių), jos siejimas su šio laikotarpio horizontu išlieka neaiškus. Dar keletas kitų smulkesnių dėmių atidengta centrinėje ir PR tirto ploto dalyse. Tai pilku – pilkšvu smėliu užpildytos ovalios formos dėmės, greičiausiai vertintinos kaip kadaise augusių medžių degę kelmai.

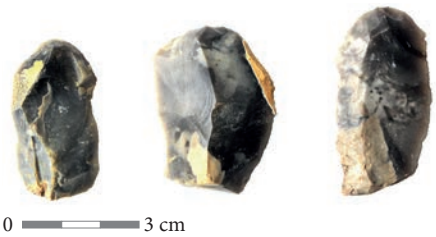
Archeologinių tyrimų metu iš viso surasti 203 titnago radiniai. Apie 9 % visų titnago radinių yra pabuvoję ugnyje (perdegę arba sutrūkinėję nuo karščio). Titnaginiai radiniai yra pagaminti iš geros kokybės pilkos spalvos atvežtinio titnago. Gali būti, jog šis titnagas buvo išgaunamas iš kur nors netoliese Neries ar Šventosios slėnyje ledyno atvilkto ir palaidoto kreidos luisto su titnago intarpais, nes tarp radinių pasitaiko daug riedulio paviršinių nuskėlimų, be to, surasta ir kreidos atplaišų. Dauguma titnago radinių pradėję dengtis plona melsva – balkšva patina.

Didžiąją titnaginio inventoriaus dalį sudarė įvairaus dydžio nuoskalos ir atplaišos (apie 87,2 %, 177 vienetai), o skeltės bei jų dalys tesiekė tik apie 9,85 % (20 vienetų). Surasti ir 2 stipriai sunaudoti dvigaliai skaldytiniai. Dirbinių surasta tik keletas: tai 3 galiniai gremžtukai ir 1 nenustatyto dirbinio fragmentas (4 pav.).



3 pav. Tirto ploto PR dalyje, akmens amžiaus kultūrinio sluoksnio apatinėje dalyje atidengta ovali stulpavietė ir stambi keturkampė anglinga dėmė. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 3. An oval posthole and large, quadrangular charcoally stain unearthed in the lower part of the Stone Age cultural layer in the SE part of the excavated area.



4 pav. Akmens amžiaus kultūriniame sluoksnyje surasti galiniai gremžtukai. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 4. End scrapers found in the Stone Age cultural layer.

Tirtame plote surastas tik vienas akmeninis (netitnaginis) radinys. Tai smiltainio rieduliukas, greičiausiai naudotas kaip muštukas.

Beveik visi titnago radiniai aptikti ištirto ploto P dalyje, o likusioje teritorijoje jų surasta tik pavieniui. Stratigrafiškai absoliuti dauguma titnago radinių (apie 85 %) slūgsojo rudo smėlio horizonte, t. y. apie 20–50 cm storymėje.

Likusieji (apie 15 %) rasti aukščiau buvusiame pilko smėlio horizonte ir įvairiuose perkasimuose. Šį sezoną jokių titnago radinių koncentracijų neaptikta. Sprendžiant iš radinių išsidėstymo ir jų gausos, tai akmens amžiaus gyvenvietės (ar lizdo) pakraštys.

Apibendrinant šio tyrimų sezono medžiagą būtų galima teigti, jog akmens amžiaus gyvenvietės kultūrinis horizontas greičiausiai chronologiškai švarus. Pagal surastų titnago radinių skaldymo technologiją, jų tipologinę sudėtį ir stratigrafines slūgsojimo aplinkybes jie datuojami finaliniu paleolitu ir priskiriami Svidrų kultūrai. Paminėtina, kad ankstesniais tyrimų sezonais buvo rasta titnago radinių, priskiriamų vėlyvesniems laikotarpiams – mezolitui ir neolito ar bronzos amžiaus pradžiai.

Tirtų perkasų viršutiniuose sluoksniuose bei įvairiuose vėlyvuose perkasimuose ir ūkinėse duobėse surasta apie 580 buitinės keramikos šukių. Absoliuti jų dauguma yra smulkios, apie 1–2 cm^2 dydžio, o stambesnių surasta tik kelios dešimtys. Beveik visos šukės yra nuo žiestų indų (vyrauja juodoji keramika). Indų sienelių storis svyruoja tarp 0,6–1,3 cm. Dažniausiai šukės yra pilkai rusvos ir tamsiai pilkos spalvos, dalis jų deformuota degimo ar gaisro metu. Be to, tyrinėtame plote surastos kelios sudaužytų glazūruotų indų (dengtos žalsva glazūra) šukių sankaupos. Atsižvelgiant į ankstesnių tyrimų duomenis, galima drąsiai teigti, kad tokie indai nebuvo populiarūs šioje gyvenvietėje.

Kaip įprasta, tirtame plote procentiškai vyravo indų sienelių fragmentai – 96 % visų šukių kiekio, indų pakraštėlių fragmentų surasta 1 %, dugnelių – 2,5 %, o ąsų ir rankenėlių – 0,5 %. Sprendžiant iš šiais ir ankstesniais metais surastų keraminių indų šukių, miestelio gyventojų buityje buvo naudojamos puodynės, dubenys, ąsočiai, lėkštės bei puodeliai. Visa žiesta – apžiesta buitinė keramika datuojama XIX a. pabaiga – XX a. viduriu ir priskiriama Skarulių miestelio horizontui. Taip pat surasti 6 metaliniai dirbiniai – tai iššautų šovinių tūtos ir tarybinių laikų monetos.

Tyrimų metu neaptikta statybinės keramikos pavyzdžių (plytų, koklių, čerpių fragmentų). Tai leidžia teigti, kad tiriama vieta buvo atokiau nuo centrinės miestelio dalies, kur stovėjo gyvenamieji pastatai. Be to, paminėtina, kad miestelio laikų kultūrinis sluoksnis stipriai nukentėjo XX a. pabaigoje griaunant Skarulių miestelį bei kitų žemės judinimo darbų metu.

The excavation of the Skaruliai barrow site

In 2013, 112 m^2 were excavated in the SE part of the territory of the Skaruliai barrows. Lithological layers connected with several archaeological objects: the town of Skaruliai, Skaruliai barrow cemetery, and Skaruliai Stone Age settlement, were unearthed in the trench. A total of about twenty diverse pits/stains, the majority Modern Age (late 19th – mid–20th–century storage pits from the town of Skaruliai) (Fig. 1), were unearthed in the various lithological layers. These were roughly 1.5–2.6 m diameter, almost round pits, which have steep walls in the vertical section and are up to 1.5–2.2 m deep. They contained grey, very organic–rich sand/gravel. Isolated sherds of hand thrown–partly thrown clay vessels were encountered in them in rare cases.

The roughly 7 m long edge of the remains of the ditch of Iron Age barrow 4 (the barrow mound and base layers having already been destroyed) was unearthed in the NW corner of the excavated area. The ditch was about 25–

40 cm deep (Fig. 1). In the SE part of the excavated area, several large, roughly 2.1 m x 1.2 m x 30 cm and 105 x 78 x 30–40 cm stains containing grey sand (Fig. 3) were unearthed in the Stone Age settlement's horizon (in brown sand). Several others were smaller.

Traces of human activity, which are more rarely identified, were unearthed in the SE part of the excavated area where signs of ancient ploughing were discovered on the very top of the layer of brown sand. These were narrow furrows, intersecting fairly regularly at right angles, that had been made by ploughing with a horse and that had filled with charcoally grey sand (Fig. 2). They should be preliminarily dated to the second half of the 1st millennium BC.

203 flint finds manufactured from high quality grey flint were discovered, about 9% of which have been burnt or have cracked due to heat. The bulk of the inventory consisted of various–sized flakes and spalls (177 items, about 87%), blades and blade pieces comprising only about 9.8% (20 items). Two exhausted bipolar cores, three end scrapers, and a fragment of an undetermined artefact were found (Fig. 4). The flint finds date to the Upper Palaeolithic and should be assigned to the Swiderian culture.

About 580 sherds of household pottery were discovered. The absolute majority are small, i.e. about 1–2 cm^2 in size, only tens of larger sherds having been found. Almost all of the sherds are from hand thrown pots (blackware predominating). The walls were 0.6–1.3 cm thick. A concentration of sherds from only one glazed vessel (the interior having a greenish brown glaze) was found in the excavated area. The hand thrown – partly thrown household pottery dates to the 19th – mid–20th century and was assigned to the Skaruliai town horizon.

Eglė Marcinkevičiūtė,
Egidijus Šatavičius

Verbiškių gyvenvietės 1 ir jos aplinkos žvalgomieji tyrimai

Verbiškių akmens amžiaus gyvenvietė 1 yra Vilniaus r., Riešės sen., tarp senojo ir naujojo Molėtų plentų, 840 m į Š nuo kelio Nemenčinė–Maišiagala ir keliuko į Verbiškių kaimą sankryžos, 800 m į V nuo kanalizuotos Žalesos upelio vagos ir durpyno Š pakrantę juosiančio kanalo santakos rytuose, 500 m į PR nuo Žalesos upelio ištakų iš Žaleso ežero, 380 m į Š–ŠR nuo Žaleso ežero ŠR galo, 200 m į PV nuo kanalizuotos Žalesos upės vagos, melioruotos Žalesos pelkės (buvusio ežero) P pakraštyje. Gyvenvietė užima apie 700x250 m dydžio plotą. Jai įkurti pasirinkta buvusio ežero P kranto statoka molinga ir mažai terasuota atšlaitė, iškylanti iki 8–9 m aukščio ir gyvenvietės viduryje sudaranti nedidelę įlanką. Gyvenvietės paviršius apylygis, Š pusė ženkliai nuolaidėja Š kryptimi, o P pusė daug kur nežymiai nuolaidėja P kryptimi. Už kelių šimtų metrų ŠV ir R kryptimis yra nutolusios Verbiškių akmens amžiaus gyvenvietės 2 ir 3. Dar kelios akmens amžiaus gyvenvietės lokalizuotos buvusio ežero Š krante (Miškinių gyvenvietės 1, 2, 3 ir 4).

Verbiškių akmens amžiaus gyvenvietė 1 priskirtina molinių – pusiau durpyninių gyvenviečių tipui. Objekto saugotina teritorija nustatyta pagal iškastų šurfų duomenis, paviršinių radinių išplitimą ir topografiją.

1990 m. A. Girininko organizuotos žvalgomosios ekspedicijos metu čia išaiškinti 6 archeologiniai objektai, tarp kurių yra ir trys Verbiškių akmens amžiaus gyvenvietės durpyno